

พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสุนทรียศาสตร์ Theravada Buddhism and Aesthetics

นายแสงอาทิตย์ ไทยมิตร

นักศึกษาหลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

Author for Correspondence: Email: sangaritit@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า สุนทรียศาสตร์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ติดอยู่กับโลกหรือแบบชาวโลกและลักษณะที่อยู่เหนือโลกหรือแบบทางธรรม พุทธสุนทรียศาสตร์แบบที่ติดอยู่กับโลก หมายถึง คำสอนเกี่ยวกับศิลปะและความงามอันเป็นที่เข้าใจของชาวโลกทั่วไป ยังข้องเกี่ยวอยู่กับกิเลสของมนุษย์ ส่วนพุทธสุนทรียศาสตร์แบบที่อยู่เหนือโลก หมายถึง คำสอนเกี่ยวกับความงามที่เป็นผลจากการเห็นธรรมตามเป็นจริงแล้วแสดงออกทางพฤติกรรมให้คนทั่วไปเห็นว่าเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นคนที่มีงาม ผู้ที่เห็นธรรมตามเป็นจริงจึงสัมผัสความงามได้ตรงกันและเหมือนกัน ผู้มีธรรมนอกจากจะแสดงพฤติกรรมออกมาให้คนเห็นว่างามแล้ว ยังส่งกระแสของความงามไปถึงธรรมชาติแวดล้อมที่อยู่รอบข้างด้วย

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนาเถรวาท, สุนทรียศาสตร์

Abstract

The objective of this article is to study the doctrines of Buddhism on aesthetics. The result found that the Buddhist aesthetics is classified into two kinds – one is that adheres to the world and the other kind is transcendent aesthetics or Dhamma aesthetics. The secular Buddhist aesthetics means the teachings of arts and beauty which can be seen and understood by the world and this kind of aesthetics still clings to defilements in human's mind. The transcendent Buddhist aesthetics means the doctrines of beauty resulting from seeing the nature of truth as they

are. The man with Dhamma in mind conducts his behavior peacefully and truly. The other people respect him as Dhamma man or holy person with a beautiful mind. The one who sees the nature of truth can know and realize the transcendent Buddhist aesthetics as the same. Apart from conducting good behavior, he also spreads the stream of Dhamma beauty surrounding the people around him

Keywords: Theravada Buddhism, Aesthetics

บทนำ

ตามแนวคิดของนักคิดชาวตะวันตก สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความคิดเรื่องความงาม (concept of beauty) ทั้งความงามของศิลปะและความงามของธรรมชาติผู้สนใจในความงามของธรรมชาติและศึกษาเกี่ยวกับความงามของธรรมชาติส่วนมากก็จะเป็นนักปรัชญา ส่วนผู้ที่ไม่พอใจกับความงามของธรรมชาติ และพยายามคิดความงามขึ้นมาเองเพื่อสนองความต้องการของตน โดยนำเอาสิ่งธรรมชาตินั้นมาจัดสรรเสียใหม่ให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ สิ่งที่มีมนุษย์จัดสรรขึ้นมาใหม่นี้จึงถูกเรียกว่า “ศิลปะ” และเรียกผู้ที่มีความชำนาญรอบรู้ในเรื่องศิลปะนี้ว่า “ศิลปิน”

ดังนั้น นักปรัชญาจึงสนใจความในธรรมชาติเป็นพิเศษ ส่วนศิลปินก็สนใจในความงามของศิลปะเป็นพิเศษ แต่ฝ่ายต่างก็พยายามสร้างทฤษฎีในเรื่องที่ตนสนใจขึ้นมาแล้วก็พยายามแสวงหาคำตอบซึ่งแต่ละทฤษฎีนั้นก็มีความแตกต่างกันที่ชัดเจน จวบจนมาถึงยุคปัจจุบัน การมองความงามศิลปะและความงามของธรรมชาติจึงมาบรรจบกัน และเหลือผู้สืบทอดแนวคิดเฉพาะแต่ศิลปินเท่านั้น ส่วนนักปรัชญาก็เหลือแต่เพียงแนวคิดเท่านั้น

หากถือเอาตามแนวคิดของสุนทรียศาสตร์ตะวันตกที่ว่า สุนทรียศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 คือ ศิลปะ และ ความงามนั้น พุทธสุนทรียศาสตร์ก็มีคำสอนเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับเรื่องศิลปะและความงาม แต่มีเนื้อหาหรือความหมายที่ค่อนข้างแตกต่างกันอยู่พอสมควร

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งเสนอสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพุทธสุนทรียศาสตร์มากยิ่งขึ้นอีกทั้งเป็นแนวทางเกี่ยวกับพุทธสุนทรียศาสตร์ต่อผู้สนใจศึกษาในระดับสูงต่อไป

พุทธสุนทรียศาสตร์คืออะไร

พุทธสุนทรียศาสตร์ หมายถึง คำสอนของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความงามของศิลปะและความงามของธรรมชาติ (ธรรมชาติมีความหมาย 2 นัย คือ ความงามของธรรมชาติแวดล้อม และความงามของธรรม)

พุทธสุนทรียศาสตร์แบ่งออกเป็นกี่ประเภท

พุทธสุนทรียศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆคือ 1) ความงามของศิลปะ 2) ความงามของธรรมชาติ โดยที่ความงามของธรรมชาตินั้นรวมทั้งความงามของธรรมชาติแวดล้อม และความงามของธรรมเข้าด้วยกัน ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) ความงามของศิลปะ

1.1 ความหมายของศิลปะ

ศิลปะ แปลว่า วิชา เช่น วิชาร้องเพลง เป็นต้น แปลว่า กิริยา คือ การกระทำต่างๆ แปลว่า การศึกษา เช่น หัตถศึกษา พลศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงอาชีพต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก

1.2 ประเภทของศิลปะ

พระธรรมธีรราชมหามุนี (2548: 69-73) ได้กล่าวถึงศิลปะไว้ว่า ศิลปะนั้นแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ ศิลปะทางโลก และศิลปะทางธรรม ศิลปะทางโลกนั้นมีหลายอย่าง เช่น สุตติ (รู้เสียงสัตว์ร้องว่าดีหรือร้าย), สังขยา (รู้วิชาคำนวณเลข), โยคะ (รู้วิชาช่าง เช่น ช่างแก้ว ช่างทอง ช่างไม้ เป็นต้น), นิติ (รู้กฎหมาย), วิเสสิกะ (รู้ตำราเลี้ยงคนให้เป็นสิริมงคล), คณิกะ (รู้นักชตฤกษ์หรือดาราศาสตร์), คันธัพพะ (รู้การฟ้อนรำ), ติกิจฉนะ (รู้วิชาแพทย์), ธนุ (รู้วิชายิงอาวุธ), ปุราณะ (รู้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์), อิติหาสะ (รู้วิธีปรุงอาหาร), โชติ (รู้วิชาหมอดโหร พยากรณ์), มายา (รู้วิชาเล่นกลต่างๆ, เหตุ (รู้เหตุผลร้ายดี), วันตุ (รู้วิชาเลี้ยงโค กระบือ วิธีหว่านพืช ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์), ยุทธะ (รู้วิธีการรบ), ปาสันตะ (รู้โหราศาสตร์ คือ ขนบธรรมเนียมต่างๆของโลก), ฉันทะ (รู้วิธีแต่งกาพย์ กลอน โคล ฉันท์), หัตถศึกษา (รู้วิชาเย็บปักถักร้อยต่างๆ), นิรุตติ (รู้ภาษาต่างๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ ภาษาสันสกฤต เป็นต้น), พุทธะ (รู้วิชาศาสนาต่างๆที่มีอยู่ในโลก), ลิกขา (รู้ลิกขา 3), อัสนลักขณะ (รูปลักษณะของช้าง ม้า วัว ควาย), กิริยาวิธิ (รู้วิธีทำแปลกๆใหม่ๆ คือ มีหัวก้าวหน้าทางวิชาชีพต่างๆ) โมกขสาณะ (รู้จักทางนำตนและคนอื่นให้พ้นทุกข์) เป็นต้น

ศิลปะทางธรรม มีอยู่ 9 อย่าง ได้แก่รักขิตวินัยสิบปึง รู้วิธีรักษาอินทรีย์ 6, สาธุกสิปปัง รู้ประโยชน์ 3, นานาภาษาโกวิทสิบปึง ฉลาดในภาษาต่างๆ, ฌัมมรัตติสิบปึง ยินดีในธรรม คือ นาถกรรมธรรม 10 อย่าง, สุขาเปกขาสิบปึง ศึกษาโดยมุ่งตรงต่อความสุข ทั้งสุขของมนุษย์ สุขในเทวดา สุขในฉนวน สุขในวิปัสสนา สุขในมรรค 4 สุขในผล 4 และ สุขในนิพพาน, นานาสิบปึงวิสารทสิบปึง ชำนาญในวิชาการสาขาต่างๆ, กุลสีลสิบปึง ศึกษาในความเป็นผู้มีตระกูลผู้ดี มีศีลธรรม, ภัตสิบปึง ศึกษาในหิริโอตตปปะ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดศีลป้องกันเวรภัย, พุทธสิบปึง ศึกษาให้รู้คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 ปีก

จากคำสอนเรื่องศิลปะจะเห็นได้ว่าเป็นคำสอนที่ครอบคลุมเกือบทุกอย่างทั้งที่ เกี่ยวข้องกับคน สัตว์วัตถุ สถานที่ ธรรมชาติแวดล้อม และคำสอนเกี่ยวกับธรรมะ การศึกษาเกี่ยวกับคน สัตว์วัตถุ สถานที่ ธรรมชาติแวดล้อม ยังเป็นการศึกษาในระดับพื้นฐาน ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับธรรมะถือว่าเป็นการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นมาอีก ระดับหนึ่ง แต่การศึกษาทั้งสองอย่างทั้งศิลปะทางโลกกับศิลปะทางธรรม ก็มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ หากเราศึกษาหรือเข้าใจศิลปะทางโลกเข้าใจแล้วก็จะทำให้ จิตใจของเราเย็นขึ้น ละเอียดขึ้น มันก็จะทำให้เราสนใจในระดับที่สูงขึ้น ละเอียดขึ้น อัตโนมัตินั้น เมื่อความสนใจในศิลปะทางธรรมก็จะปรากฏ เมื่อเพิ่มพูน หรือสั่งสมขึ้นเรื่อยๆ จากทฤษฎีก็จะเริ่มเข้าสู่การปฏิบัติและก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆตามความลึกซึ้งของ ธรรม ดังนั้น ศิลปะทางโลกถือว่าเป็นเบื้องต้นของการฝึกในระดับกายอย่างหายๆอยู่ใน แค่ระดับศีลนับเป็นความดีของชีวิตในระดับวัตถุ คือมีความความถึงพร้อมด้วยวัตถุ ไม่ ขาดวัตถุ คนที่ถึงพร้อมด้วยศิลปะทางโลกจึงเป็นผู้ที่มีวัตถุสมบูรณ์ เป็นประโยชน์หรือ ความดีของชีวิตในปัจจุบัน เราจึงเรียกคนที่สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางโลกว่า“ปุถุชน”ส่วน ศิลปะทางธรรมถือเป็นระดับกลาง คนที่สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางธรรมนี้ จะทำให้เขาคน นั้นเป็นคนมีศีลธรรม ความมีศีลธรรมของเขาก็จะช่วยในการแก้ปัญหาชีวิตของเขาคือ ความทุกข์ทางจิตใจ ทำให้เป็นคนมีความสุขทางจิตใจ และความเป็นผู้มีสุขทางจิตใจก็มี ผลต่อสุขทางกายหรือทางวัตถุด้วย เราจึงเรียกคนที่สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางธรรมว่า “กัล ยานชน” พระพุทธศาสนาถือว่ากัลยานชน เป็นผู้มีความสุขน้อยกว่าปุถุชน หรือมี ความสุขมากกว่าปุถุชนนั่นเอง

ดังนั้น ประโยชน์ที่ผู้สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางโลกจะได้รับก็คือประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ปัจจุบันนั้นก็มีความสุขทางกายหรือวัตถุนั่นเอง ส่วนผู้ที่สมบูรณ์ด้วย ศิลปะทางธรรมก็จะได้รับประโยชน์ระยะยาวนั้นก็คือความเป็นผู้มีศีลมีธรรมอันเป็น ความสุขทางจิตใจนั่นเอง ศิลปะทางโลกกับศิลปะทางธรรมจึงมีความสำคัญและสัมพันธ์

กันอยู่ที่ว่าใครต้องการศิลปะแบบไหน จะหยุดหรือจะเพิ่มก็อยู่ที่ตัวเรา หากเราต้องการเป็นแค่ปุถุชน เราก็หยุดอยู่ที่ศิลปะทางโลก หากเราต้องการเป็นกัลยาณชน เราก็ต้องเพิ่มความเพียรขึ้นไปอีกเพื่อให้ได้มาซึ่งศิลปะทางธรรมนั่นเอง เมื่อนั้น เราก็จะเป็นผู้มีความงามทั้งศิลปะทางโลกและศิลปะทางธรรม

2) ความงามของธรรมชาติ

ความงามของธรรมชาติแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ความงามของธรรมชาติแวดล้อมและความงามของธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความงามของธรรมชาติแวดล้อม หมายถึง ความงามของทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็น ความงามของคน ความงามของสัตว์ ความงามของวัตถุ ความงามของสถานที่ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ท้องทุ่งนา เป็นต้น

- เกี่ยวกับความงามของคน ในอรรถกถาเตลปิตตชาดก เอกนิบาต ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. อ. 96/354-355) ได้กล่าวถึงความงามของหญิงที่ได้ชื่อว่าเป็นชนบทกัลยาณีจะต้องปราศจากโทษแห่งร่างกาย 6 ประการคือ ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไปยิ่งกว่าผิวมนุษย์แต่ไม่ถึงผิวเทวดา และประกอบด้วยความงาม 5 ประการคือ ผิวงาม เนืองงาม เอ็นงาม กระจุกงาม และวัยงาม แท้จริง หญิงเบญจกัลยาณีนั้นไม่จำเป็นต้องทำการเสริมสวยใหม่ ย่อมกระทำให้แสงสว่างได้ในที่ประมาณ 12 ศอก ด้วยแสงสว่างแห่งร่างกายของตนนั้นแล ผิวงามเสมอด้วยดอกประยงค์ หรือมิฉะนั้น ก็เสมอด้วยทอง นี่เป็นความมีผิวงามของนาง.อนึ่ง มือและเท้าของนางทั้ง 4 และริมฝีปาก เป็นดุจย้อมด้วยน้ำครั่ง เป็นเช่นกับแก้วประพาฬสีแดง และผ้ากำพลสีแดง นี่เป็นความมีเนืองงามของนาง. แผ่นเล็บทั้ง 20 ในที่ที่ยังไม่พ้นจากเนื้อ ดุจจุ่มด้วยน้ำครั่ง ในที่ที่พ้นเนื้อ เป็นเช่นกับสายธารแห่งน้ำนม นี่เป็นความมีเอ็นงามของนาง. ฟันทั้ง 32 ซี่ สนิทเรียบ งามปรากฏดุจระเบียบเพชรที่เจียรนัยแล้ววางไว้ นี่เป็นความมีกระจุกงามของนาง.อนึ่ง แม่นางมีอายุ 120 ปี ก็ยังดูสดใสเหมือนมีอายุได้ 16 รั้วรอย(เหี่ยวอ่อน) ไม่ปรากฏ ผมไม่หงอก นี่เป็นความมีวัยงามของนาง.

ส่วนในอรรถกถาธรรมบท (ขุ.ธ.อ. 14/77) ได้กล่าวถึงความงามของหญิงไว้ 5 อย่างคือ ผงงาม เนืองงาม กระจุกงาม ผิวงาม และวัยงามโดยมีคำอธิบายว่า ผงงาม หมายถึง หญิงที่มีผมยาวถึงสะเอวแล้วปลายผมงอนขึ้น มีผมเหมือนหางนกยูงเมื่อสยายออกทั้งตัวลงมาถึงชายผ้า เนืองงาม หมายถึง หญิงที่มีริมฝีปากแดงดุจผลตำลึงสุกและเรียบซิดสนิทกันดี กระจุกงาม หมายถึง หญิงที่มีฟันสีขาวประดุจสังข์ และเรียบเสมอกัน ผิวงาม หมายถึง หญิงที่มีผิวงามละเอียด ถ้าดำก็ดำดั่งดอกบัวเขียว ถ้าขาวก็

ชาวดังดอกกรรณิกา และวัยงาม หมายถึง หญิงที่แม่จะคลอดบุตรถึง 10 ครั้ง ก็ยังคงสภาพร่างกายสาวสวยดุจคลอดครั้งเดียว

นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงความงามของคนในฐานะต่างๆ อีกคือ พระราชาทรงรับราชาภิเษกวิ้งไม่งาม ค่อยเสด็จไปจึงงาม บรรพชิตวิ้งไม่งาม เดินไปอย่างสำรวมจึงงาม สตรีวิ้งไม่งาม เดินอย่างธรรมดาจึงงาม โดยมีคำอธิบายว่าที่พระราชาทรงรับราชาภิเษกวิ้งไม่งามเพราะมีเครื่องอาภรณ์ประดับกายอยู่ ถ้าวิ้งเวลาใด จะถูกตีเตือนได้ว่า ทำตัวเยี่ยงสามัญชน ที่นักบวชหรือบรรพชิตผู้ประพฤติดีงาม อยู่ในความสงบมีจริยวัตรที่สงบเสงี่ยม ถ้าผลอสติไปวิ้งเข้า จะถูกตีเตือนได้ว่าไม่มีความงามตามสมณวิสัย และที่สตรีวิ้งไม่งาม ก็เพราะควรรักษาภิรียมารยาทให้สมกับเป็นหญิงเพราะความมีมารยาทงามนั้นดุจตั้งอาภรณ์งดงามประการหนึ่งที่เดียว ผู้หญิงที่ได้รับการประดับประคองดูแลอย่างดีจากบิดามารดา เปรียบตั้งอัญมณีอันหาค่ามิได้ ถ้าวิ้งแล้วเกิดพลาดพลั้งล้มลง ร่างกายได้รับบาดเจ็บ บิดามารดาเยอเสียใจ (ขุ.ธ.อ. 14/80) และในนิติกัมมสูตร (ขุ.ขุ. 25/11/13) ยังได้กล่าวถึงความงามของสตรีระร่างกายของมนุษย์ว่าเป็นผลของบุญในลักษณะต่างๆ ไว้ว่า ความมีผิวงาม (สุวัณณะตา) เสียงเพราะ (สุสะระตา) ทรวงทรงดี (สุสันฐานัง) รูปร่างสวย (สุรูปะตา) ความเป็นใหญ่ (อาธิปัจจัจ) ความมีบริวาร (ปะริวาร) ทั้งหมดเหล่านี้สำเร็จได้ด้วยบุญนิธิ

- เกี่ยวกับความงามของสัตว์ ในอัสสขลุงกสูตร (อัง.ติกะ. 20/141/390-392) ได้กล่าวถึงม้ากระจอก 3 ประเภทเทียบกับคนกระจอก 3 ประเภท ว่า ม้ากระจอกบางตัวมีเท้าดีแต่สีไม่งาม ทรวดทรงไม่งาม บางตัวมีเท้าก็ดี สีก็งาม ทรวงทรงไม่งาม แต่บางตัวมีเท้าก็ดี สีก็งาม ทรวงทรงก็งาม เหมือนคนกระจอกบางคนมีเขาวนดีแต่สีไม่งาม ทรวดทรงก็ไม่งาม บางคนมีเขาวนดี สีก็งาม แต่ทรวดทรงไม่งาม บางคนเขาวนก็ดี สีก็งาม ทรวดทรงก็งาม ในอัสสทัสสูตร (อัง.ติกะ. 20/142/392-394) ได้กล่าวถึงม้าดี 3 ประเภทเปรียบกับคนดี 3 ประเภทว่า ม้าดีบางตัว มีเท้าดีแต่สีไม่งาม ทรวดทรงไม่งาม บางตัวมีเท้าก็ดี สีก็งาม ทรวงทรงไม่งาม แต่บางตัวมีเท้าก็ดี สีก็งาม ทรวงทรงก็งาม เหมือนคนดีบางคนมีเขาวนดีแต่สีไม่งาม ทรวดทรงก็ไม่งาม บางคนมีเขาวนดี สีก็งาม แต่ทรวดทรงไม่งาม บางคนเขาวนก็ดี สีก็งาม ทรวดทรงก็งาม ในอัสสาขานียสูตร (อัง.ติกะ. 20/143/395-396) ได้กล่าวถึงม้าอาชาไนย 3 ประเภท เปรียบกับบุรุษอาชาไนย 3 ประเภทว่าจะต้องมีเท้าดี สีงาม และทรวดทรงงาม ในอรรถกถาธรรมบท (ขุ.ธ.อ. 14/80) ก็กล่าวถึงช้างว่า ช้างมงคลหรือช้างทรงของพระราชาวี้งไม่งาม เดินไปด้วยลีลาแห่งช้างจึงงาม เกี่ยวกับความงามของคนและสัตว์นั้นสรุปได้ 2 ประเด็นคือ มีทั้งความงามของร่างกายและความงามของกิริยาท่าทาง

- เกี่ยวกับความงามของวัตถุ ในโปตถกสูตร (อัง. ติกะ. 20/100/333-335) กล่าวถึงผ้ากาสีว่า ผ้ากาสีแม่ใหม่ก็สีงาม สัมผัสนุ่ม และราคาแพง แม่กลางใหม่กลางเก่าก็สีงาม สัมผัสนุ่ม และราคาแพง แม่เก่าแล้วก็สีงาม สัมผัสนุ่ม และราคาแพง ผ้ากาสีถึงคร่ำคร่าแล้ว เขาก็ยังใช้ห่อรัตนะ (ของมีค่า) บ้าง เก็บไว้ในหีบอบหอมบ้าง ส่วนผ้าเปลือกไม้ จะใหม่ กลางใหม่กลางเก่า หรือเก่า สีก็ไม่งาม สัมผัสก็หยาบ ราคาที่ถูกลง ผ้าเปลือกไม้ที่คร่ำคร่าแล้ว เขาก็ทำเป็นผ้าเช็ดหม้อบ้าง ทิ้งกองขยะบ้าง “นายกองเกวียนคนหนึ่งบรรทุกหญ้าฟืนและน้ำเป็นอันมากแล้วขับหมู่เกวียนไปก่อนเมื่อขับไปได้สองสามวันหมู่เกวียนนั้นได้เห็นบุรุษผิวดำนัยน์ตาแดงผูกสอดแล่งธนูที่ติดอกกุมุทมีผ้าเปียกผมเปียกแล่นรถอั้งดงาม” (ที.มหา. 10/219/251) “ภิกษุในพระศาสนานี้ย่อมตรวจดูโลกพันหนึ่งด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์สว่างจักขุของมนุษย์เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีจักขุขึ้นปราสาทอั้งดงามชั้นบนฟังแลดูมณฑลแห่งก่งตั้งพันได้” (ม.มู. 12/371/281) “พระยาหงส์เห็นพระราชอาประทับนั่งบนตั่งทองอั้งดงามเมื่อจะกล่าววาจาอันรื่นหูจึงได้ทูลว่า พระองค์ไม่มีโรคาพาธหรือทรงสุขสราญที่อยู่หรือพระองค์ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ” (ขุ.ชา. 28/182/41)

- เกี่ยวกับความงามของสถานที่ในมหาโคตติงคสาธกสูตร (ม.มู. 12/332-345/377-388) พระพุทธองค์ตรัสถึงความงามของป่าว่า ป่านี้งามด้วยภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ในรามณียกสูตร (สัง.ส. 15/261/372-373) ก็กล่าวว่า พระอรหันต์อยู่ในที่ใดไม่ว่าจะเป็นบ้านหรือป่า ที่ลุ่มหรือที่ดอน ที่นั้นย่อมร่มรื่นสวยงาม เกี่ยวกับความงามของวัตถุ และสถานที่เป็นความงามในเชิงสี่สน ทรวดทรงและความงามในเชิงคุณค่าหรือเชิงคุณธรรม

ในประเด็นเกี่ยวกับความงามของธรรมชาติแวดล้อมทั้งหมดที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็น ความงามของคน สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ (เรียกรวมๆว่าวัตถุ) ต่างก็มีคุณสมบัติที่ก่อให้เกิดความรู้สึกปรารถนา (อิฏฐะ) โกรธ (กันตะ) พอใจ (มณาปะ) รัก (ปิยะ) ต้องการ (กามะ) และ ยินดี (ระชะ) ขึ้นในจิตใจของคนที่เป็นเจ้าของสัมพัทธ์กับคุณสมบัติของวัตถุที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวของมันเอง คนจะรู้สึกหรือไม่รู้สึกถึงคุณสมบัติดังกล่าวก็ยังมีอยู่ พุทธศาสนาเรียกคุณสมบัติดังกล่าวว่า วัตถุคาม ซึ่งมีอยู่หากยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) เป็นความงามที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพหรือคุณสมบัติของวัตถุกับกิเลสหรือความยินดีพอใจในจิตใจของคน แต่ละคนจึงมีความรู้สึกเรื่องความงามของวัตถุที่แตกต่างกันออกไปตามอิทธิพลของกิเลสแต่ละคน นั่นก็คือคนไหนที่มีกิเลสมากก็จะยึดติดหรือหลงใหลในความงามของวัตถุมาก คนไหนที่มีกิเลสน้อยก็จะยึดติดหรือหลงใหลในความงามของวัตถุน้อย

หรือ หากไม่มีกิเลสเลยก็ไม่มีความรู้สึกเรื่องความงามทางวัตถุเลย ดังนั้น ความอยากหรือกิเลสของคนจึงมีผลต่อความงาม แต่เมื่อใดที่เรากำจัดกิเลสได้ เราก็จะเห็นวัตถุตามที่มันเป็นโดยไม่มีคำว่างามหรือไม่งาม เป็นแต่เพียงวัตถุที่ผ่านเข้าในการรับรู้เท่านั้น ดังพุทธพจน์ในสันติสูตร (สัง.ส. 15/34/38) ว่า “อารมณ์อันงามทั้งหลายในโลกยังไม่จัดเป็นงามแต่ความกำหนดที่เกิดจากความดำริของคน (ต่างหาก) เป็นงามของคน อารมณ์อันงามทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นนั่นแหละ บุคคลที่มีปัญญาย่อมกำจัดความพอใจในอารมณ์ทั้งหลายได้โดยแท้”

2.2 ความงามของธรรม หมายถึง ความงามของความจริง ซึ่งพุทธศาสนา เรียกความจริงนั้นว่า ธาตุ ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองไว้ มีอยู่เป็นอยู่ และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของมันเองโดยอิงอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะที่ต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน มีทั้งสิ่งที่ป็นรูปธาตุ (รูปธรรม) กับอรูปธาตุ (นามธรรม)

- ในสุคตวินยสูตร (อัง.จตุกษ. 21/160/205) ได้กล่าวถึงความงามของธรรม ว่า “พระสุคตทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง” และพระพุทธพจน์เช่นนี้ปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในพระสูตรต่างๆในพระไตรปิฎกในคัมภีร์ปรมัตถโชติกอารรคกถาเสลสูตร สุตตนิบาตขุททกนิกาย (ขุ.สุ.อ. 2/270) ได้ขยายความของคำว่างามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดไว้อย่างพิสดารว่า

นัยที่ 1 งามในเบื้องต้นด้วยบทที่ 1 ของธรรมงามในท่ามกลางด้วยบทที่ 2 ของธรรมงามในที่สุดด้วยบทสุดท้ายของธรรม

นัยที่ 2 งามในเบื้องต้นด้วยนิทานงามในที่สุดด้วยบทสรุปงามในท่ามกลางด้วยบทที่เหลือ

นัยที่ 3 งามในเบื้องต้นด้วยศีลและสมาธิงามในท่ามกลางด้วยสมณะวิปัสสนาบรรคและผลงามในที่สุดด้วยนิพพาน

นัยที่ 4 งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้างามในท่ามกลางเพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ติงามในที่สุดด้วยการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์

นัยที่ 5 งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ยิ่งงามในท่ามกลางเพราะการตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้างามในที่สุดด้วยการตรัสรู้ของพระสาวก

นัยที่ 6 งามในเบื้องต้นเพราะการฟังธรรมงามในท่ามกลางเพราะการปฏิบัติธรรมงามในที่สุดเพราะผลของการปฏิบัติธรรม

นัยที่ 7 งามในเบื้องต้นเพราะเป็นแดนเกิดแห่งที่พึ่งงามในท่ามกลาง เพราะบริสุทธิ์ด้วยประโยชน์งามในที่สุดเพราะบริสุทธิ์ด้วยกิจ

พระพุทธองค์เมื่อจะทรงแสดงธรรมมากหรือน้อยย่อมแสดงธรรมที่มีลักษณะงามดังกล่าวแล้ว คัมภีร์ปรมัตถโชติกาตั้งกล่าวข้างต้นสรุปไว้ชัดเจนว่า อรรถาธิบายทั้ง 7 นัยดังกล่าวนี้คือความงามของธรรมหรือความงามของความจริงในลักษณะต่างๆ และในสูตรเดียวกันนี้ได้กล่าวถึงความงามของธรรมซึ่งเรียกว่าสุคตวินัยว่า “เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมากเพื่อความสุขของคนมากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

อรรถกถาเวนาคสูตรติกนิบาตรอังคตตรนิกาย (อัง.ติกะ.อ. 3/310) ได้ขยายความของคำว่างามในเบื้องต้นเป็นต้นว่า “ทรงแสดงทำให้งามคือดีได้แก่ไม่ให้มีโทษทั้งในเบื้องต้นในท่ามกลางในที่สุด”

อรรถกถาสามัญญผลสูตรที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค (ที.สี.อ. 1/404) ได้อธิบายว่าศีลสมาธิและวิปัสสนาชื่อว่าเป็นเบื้องต้นเพราะศีลที่บริสุทธิ์ดีและทิวฐิติตรงเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลายอริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทาชื่อว่าเป็นท่ามกลางผลและนิพพานชื่อว่าเป็นที่สุดกล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือพระผู้มีพระภาคทรงแสดงศีลในเบื้องต้นทรงแสดงมรรคในท่ามกลางทรงแสดงนิพพานในที่สุด

จากพระพุทธพจน์และคำอธิบายในอรรถกถาทั้งหมดดังกล่าวมาสู่เขาวน พลอยชุม (2552: 155-156) สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาถือว่าธรรมหรือความจริงนั้นมีลักษณะคืองามและความงามของธรรมนั้นมองหรือกล่าวได้ในหลายมิติและหลายระดับกล่าวคือ

- มิติแห่งเนื้อหา คือ งามด้วยหลักคำสอน เช่น เรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา สมณะ วิปัสสนา มรรค ผล นิพพาน ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์คือถูกต้อง ครบถ้วนทั้งอรรถ (ความหมาย) และพยัญชนะ (ข้อความ-ถ้อยคำ)

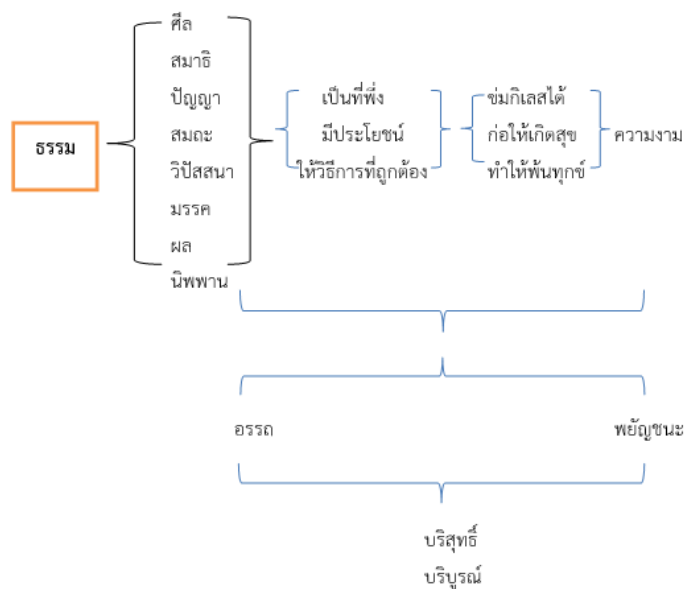
- มิติแห่งการปฏิบัติ คือ งามด้วยลำดับหรือขั้นตอนของการปฏิบัติ คือ เริ่มตั้งแต่ศีล การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย สมาธิ การพัฒนาพฤติกรรมทางจิต และปัญญา การพัฒนาศักยภาพทางปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาจากง่ายไปยาก จากหยาบไปละเอียด จากภายนอกไปสู่ภายใน ตามลำดับอย่างมีความสัมพันธ์กันทุกขั้นตอน

- มิติแห่งผลของการปฏิบัติ คือ งามด้วยผลในทุกขั้นตอน คือ ผลขั้นต้นทำให้ข่มหรือระงับกิเลสได้ชั่วคราว ผลขั้นกลางได้รับความสุขจากความสงบอันเกิดจากสมณะและวิปัสสนา ผลขั้นสูงสุดคือเป็นผู้คงที่อันเป็นผลจากการบรรลุนิพพาน

- มิติแห่งคุณค่าต่อชีวิต คือ งามในทุกด้าน คือ ด้านเป็นที่พึงของชีวิต ด้านให้ประโยชน์ต่อชีวิต วิธีการอันถูกต้องบริบูรณ์แก่ชีวิต ซึ่งกล่าวโดยรวมก็คือ ให้ความอนุเคราะห์ (อนุกัมปะ) ให้ประโยชน์ (อัทถะ) ให้ความเกื้อกูล (หิตะ) ให้ความสุข (สุขะ) ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์

- มิติแห่งระดับ คือ ระดับความงามของธรรม 3 ระดับ ได้แก่ งามระดับต้น งามระดับกลาง งามระดับสูงสุด ซึ่งมีความหมายว่างามเหมือนกันแต่มักน้อยต่างกันหรือลดหลั่นกันไปตามลำดับ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าธรรมเช่นศีลสมาธิปัญญา เป็นต้นเป็นสิ่งที่เป็นที่พึงให้ประโยชน์และให้หน้าที่หรือให้วิธีการที่ถูกต้องบริบูรณ์แก่มนุษย์และเทวดาและจากที่พึง ประโยชน์และหน้าที่นี้เองที่ก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติคือ ชัมกิลสได้ก่อให้เกิดสุขและทำให้พันทุกซ์ (คือนิพพาน) ในที่สุดและทุกลักษณะหรือทุกขั้นตอนของธรรมดังกล่าวถือว่าเป็นความงามของธรรมความงามของธรรมตามนี้ย ดังกล่าวมาจึงมิใช่งามเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรือตอนใดตอนหนึ่งแต่งามครบถ้วนทุกส่วนหรือทั้งกระบวนการ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่างามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดหรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่างามทั้งในทางหลักการ วิธีการ/การปฏิบัติและผลที่ตามมา ตามที่ สุเชาวน์ พลอยชุม (2552: 157) ได้สรุปเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหลักการ วิธีการ และผลที่ตามมา ที่มาสุเชาวน์ พลอยชุม, พุทธปรัชญาในศตตันตปิฎก, อ่างแล้ว, หน้า 157

แต่ในบางครั้งพระพุทธองค์ก็ตรัสถึงความงามของธรรมโดยไม่แยกประเด็นคือ ตรัสในภาพรวมดังพระพุทธพจน์ในสุคตวินยสูตร (อัง.จตุกษะ. 21/160/204) ว่า “เมื่อพระสุคตก็ดีสุคตวินย (คำสอนทั้งระบบของพระพุทธองค์) ก็ดียังประดิษฐานอยู่ในโลกนั้นย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมากเพื่อความสุขแก่คนมากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ในพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะทรงเน้นว่าคุณค่าของธรรมที่มีต่อชีวิตคือความอนุเคราะห์ความมีประโยชน์ความเกื้อกูลและความสุขนั้นแหละคือความงามของธรรมและในบางพระสูตรพระพุทธองค์ทรงแสดงความงามของธรรมโดยทรงชี้ไปที่พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาให้ปรากฏดังพุทธพจน์ในโปตถกสูตร(อัง.ตีกษะ. 20/100/333-335) ที่ว่า “ภิกษุ นวกะ (ใหม่) ก็ดีภิกษุขัมภิมะ (ปานกลาง) ก็ดีภิกษุเถระ (ผู้ใหญ่) ก็ดีหากเป็นผู้ที่ศีลมีธรรมอันเลวเรากล่าวความทุกศีลความมีธรรมอันเลวของภิกษุนี้ว่าเป็นความมีศีลไม่สวยของภิกษุเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสีไม่สวยฉนั้นนั่นแหละภิกษุนวกะก็ดีภิกษุขัมภิมะก็ดีภิกษุเถระก็ดีถ้าเป็นผู้มีศีลมีธรรมอันดีเรากล่าวความมีศีลมีธรรมอันดีของภิกษุนี้ว่าเป็นความมีศีลสวยของภิกษุเหมือนผ้ากาสีที่มีสีสวยฉนั้น

ตามนัยของพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ดูเหมือนจะทรงแสดงความงามของธรรมโดยทรงชี้ไปที่คุณภาพของธรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมของคนคือภิกษุโดยทรงเปรียบเทียบกับความงามหรือไม่งามของผ้าเปลือกไม้กับผ้ากาสี

จากความงามของธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพของธรรมมากกว่าทุกสิ่ง ใครก็ตามที่รู้ตามเป็นจริงเกี่ยวกับคุณภาพของธรรมย่อมแสดงพฤติกรรมออกมาเหมือนกันและตรงกัน ความงามของธรรมจึงมีลักษณะเป็นสากล นั่นก็คือใครก็ตามที่รู้หรือสัมผัสย่อมรู้ได้และสัมผัสได้ตรงกันเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่งความงามของธรรมนอกจากจะทำให้คนนั้นๆ งามเพราะพฤติกรรมที่แสดงออกมาแล้วยังส่งกระแสของความงามไปถึงธรรมชาติแวดล้อมที่อยู่รอบข้างงามด้วย

สรุป

พุทธสุนทรียศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับ 2 เรื่องคือ ความงามของศิลปะและความงามของธรรมชาติ โดยความงามศิลปะแบ่งออกเป็น 2 คือ ศิลปะทางโลกและศิลปะทางธรรม ศิลปะทางโลกครอบคลุมเกือบทุกอย่างทั้งที่เกี่ยวข้องกับคน สัตว์วัตถุ สถานที่ ธรรมชาติแวดล้อม ส่วนศิลปะทางธรรมจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับธรรมะศิลปะทางโลกกับ

ศิลปะทางธรรมทั้งสองอย่างนี้ ก็มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ หากศึกษาหรือเข้าใจศิลปะทางโลกแล้ว จะทำให้เราสนใจและเข้าใจศิลปะทางธรรมโดยไม่ยาก ดังนั้น ศิลปะทางโลกถือว่าเป็นเบื้องต้นของการฝึกในระดับกายอย่างหยาบๆอยู่ในแค่ระดับศีล นับเป็นความดีของชีวิตในระดับวัตถุ ส่วนศิลปะทางธรรมถือเป็นระดับกลาง คนที่สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางธรรมนี้ จะทำให้เขาคนนั้นเป็นคนมีศีลธรรม ความมีศีลธรรมของเขาก็จะช่วยในการแก้ปัญหาชีวิตของเขาคือความทุกข์ทางจิตใจ ทำให้เป็นคนมีความสุขทางจิตใจ ทั้งนี้ ศิลปะทางโลกและศิลปะทางธรรมก็ยังถือว่าเป็นความงามที่ยังข้องเกี่ยวกับชาวโลกอยู่และเป็นความงามในความหมายที่ชาวโลกเข้าใจ

ส่วนความงามของธรรมชาติแบ่งออกเป็น 2 คือ ความงามของธรรมชาติแวดล้อมและความงามของธรรม ความงามของธรรมชาติแวดล้อม ครอบคลุมความงามของทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็น ความงามของคน ความงามของสัตว์ ความงามของวัตถุ ความงามของสถานที่ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ท้องทุ่งนา เป็นต้น ส่วนความงามของธรรมเป็นความงามของความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งพุทธศาสนา เรียกความจริงนั้นว่า ธาตุ ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองไว้ มีอยู่ เป็นอยู่ และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของมันเองโดยอิงอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะที่ต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน มีทั้งสิ่งที่เป็นรูปธาตุ (รูปธรรม) กับอรูปธาตุ (นามธรรม) และความงามของธรรมหรือความจริงนี้เป็นผลจากคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมที่ปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์ผู้มีญาณหรือแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ผู้ทรงศีลทรงธรรม ทำให้คนทั่วไปรู้เห็นได้ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นคนที่มีงามโดยไม่จำกัดอายุหรือเพศวัย ปรากฏการณ์ทางความงามของธรรมจึงเป็นสากล ทุกคนที่รู้หรือสัมผัสย่อมรู้ได้หรือสัมผัสได้ตรงกันและเหมือนกัน

ดังนั้น ความงามของศิลปะทั้ง 2 ประเภทและความงามของธรรมชาติแวดล้อม ถือได้ว่ายังข้องเกี่ยวอยู่กับโลก ยังเป็นไปตามกระแสโลก และเป็นสิ่งที่ชาวโลกหลงใหลให้ความสำคัญ ส่วนความงามของธรรมชาติแวดล้อม ก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปตามกระแสโลก แต่ความงามของธรรมนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือโลก เป็นสิ่งที่ชาวโลกเข้าใจได้ยาก เพราะเป็นสิ่งที่ไม่รู้ด้วยจิตหรือเห็นด้วยวิญญาณ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเท่านั้นจึงสามารถเห็นได้ และเมื่อผู้ใดได้เห็นคุณภาพของธรรมหรือความจริงแล้วก็จะทำให้คนนั้นงามเพราะพฤติกรรมที่แสดงออกมาแล้วยังส่งกระแสของความงามไปถึงธรรมชาติแวดล้อมที่อยู่รอบข้างงามด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ 10, 12, 15, 20, 21, 25,28.**กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2530.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี. **มงคล 38 ประการ.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, 2548.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 11, 34, 41, 47, 56.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิวพร, 2526.
- สุเชาว์ พลอยชุม. **พุทธปรัชญาในสุตตันตปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก, 2552.